

בית הספר יכול לחנך - תגובה להזמנה לדין

אריה ברנע

קראתי בעיון את רשימתו המעניינת של ד"ר אבינון "האם בית הספר יכול לחנך?". אני מוצא בה חשיבות רבה, אולם דעתי שונה, ואשתדל להביע אותה להלן.

ראשית, בעיניי חינוך מקיף הרבה יותר מהכשרה לבחור ולבקר. בוגר בית ספרי, הבוחר בגזענות ומבקר את ההומניזם, משקף מבחינתי כישלון חינוכי גדול. בעיניי החינוך (בעיקר זה הצריך להיעשות בתוך מערכת החינוך הפורמלית) מכוון להנחלת ערכים לאומיים ואנושיים מסוימים ולהכשרת המתבגר להצלחה אישית בחייו בהווה ובעתיד. יכולת הבחירה והכושר הביקורתי הם רק חלק מהמיומנויות המהוות תשתית לשני המישורים, הערכי והפרטי.

מבנהו הנוכחי והמקובל של בית הספר איננו מקודש: הוא משמש אך ורק מכשיר ביד המדינה והחברה, וככל מכשיר מותר להרהר אחריו, לשנותו ואף להחליפו לחלוטין. אף על פי כן יש למוסד הקיים יתרונות אחדים, וגם בעיניי זה דעתי שונה משל כותב המאמר. אורח חייו של בית הספר כולל יסוד הכרחי של כפייה, שאפשר לכנותה בשמות מקוממים פחות, כגון "חוק וסדר" או "כללי התנהגות". כללים אלא קיימים במסגרת החוק הדמוקרטי בכללו, ולגבינו אנו מסכימים בדרך כלל, כי הוא הרע במיעוטו: הפגיעה הממלכתית באדם במסגרת הדמוקרטיה קטנה מאשר במקבילה הרודנית, ואף מהמקבילה המופרטת באנרכיה: במצב אחרון זה ארגוני פשע וטרור מייצרים פגיעה העולה בהרבה על זו הנגרמת בדמוקרטיה.

בית הספר איננו שונה מהותית משאר חלקי החברה הדמוקרטית, למעט שני יסודות: ראשית, ההורים והמורים חולקים אחריות כבדה לגורל הילדים הקטינים, ולכן חופש הפעולה של הקטינים - שאינם מסוגלים עדיין לדאוג לסיפוק צורכיהם באופן עצמאי לחלוטין - מצטמצם. שנית, לבית הספר כנציג המדינה יש מטרות לפי חוק, והוא חייב לחשוף את התלמידים למסרים מסוימים, גם אם לא כולם מעוניינים בכך. מעבר לסייגים אלה התלמיד הוא, ביסודו של דבר, אדם ואזרח חופשי ככל אדם ואזרח בדמוקרטיה.

אשר להמוניות: תכונה זו, המתוארת ברשימה המקורית כחיסרון גדול של המערכת הקיימת, היא בעיניי קודם כולל יתרון עצום: בית ספר טוב אמור להדגים באורח חייו את הקבלה האנושית, את הנכונות לתמוך בחלשים ואת השוויון החברתי. אי-אפשר לחנך ללא דוגמה אישית, ואי-אפשר לחנך לעקרונות חשובים אלה מבלי שבית הספר ידגים אותם באופיו. בינוניות וניכור הם אמנם מסכנות הטרורוגניות, אולם באמצעות גישה אנושית, מנהיגות חינוכית והוראה דיפרנציאלית (כולל קידום מצטיינים) אפשר להתגבר על מחיר זה. נזקו של החינוך האליטיסטי חמור בהרבה. אני מסכים לחלוטין עם ההנחה שחלק מבתי הספר אינם ממלאים את שליחותם החינוכית. בית הספר הוא כלי חשוב למטרה זו, אבל כלי בלבד ולא מהות. המהות חייבת להיות התנהגות

חינוכית של כל אנשי החינוך; לא רק עיסוק של מחנך הכיתה בנושאים חינוכיים במהלך שעת החינוך. כל מורה הוא מחנך, כל שעה היא שעת חינוך.

כן, בית ספר יכול לחנך - תגובה להזמנה לדיון

יורם הרפז

המושגים "חינוך" ו"בית ספר" אינם עולים בקנה אחד כאשר מגדירים אותם באופן מסוים, כמו למשל באופן שהגדירם יוסף אבינון בשימתו. אך אם משנים את ההגדרות שלהם, המושגים עשויים לעלות בקנה אחד. אבינון טוען של "חינוך" ול"בית ספר" יש הגדרה אחת הלוכדת את מהותם. זוהי גישה המכונה "מהותנות": לכל דבר יש מהות אחת; הגדרה (מוצלחת) של אותו דבר ממצה את מהותו. מול הגישה הזאת, שאפלטון הוא אביה הפילוסופי, קבע סארטר ש"הקיום קודם למהות"; לדברים בעולם אין מהות אפריורית - איזו אידאה אפלטונית הקודמת לקיומם והם מבקשים לחקותה - אלא קיום מקרי בעל מאפיינים מסוימים. כאשר מסתכלים על החינוך מנקודת מבט זו, כלומר על האופנים השונים שהוא מתקיים בהם, מגלים שאין לו מהות אחת הכרחית אלא יש לו כמה אופני קיום מקריים; אחדים עולים בקנה אחד עם בית הספר, כלומר מתקיימים בו.

כדי להבהיר טענה זו נשתמש בטיפולוגיה של צבי לם. לם טען, וכך טענו הוגי חינוך לפניו ואחריו (למשל לורנס קולברג, ישראל שפיר, ג'ונס סולטיס, קירן איגן), שאין חינוך אחד אלא שלושה "חינוכים", או בלשונו "הגיונות". להגיון חינוכי אחד הוא קרא סוציאליזציה, לשני - אקולטורציה, ולשלישי - אינדיבידואציה. מטרת הראשון היא לסגל את הילד לחברה שהוא נולד בה; מטרת השני היא לעצב את אופיו של הילד ברוח הערכים של תרבות מועדפת; מטרת השלישי היא לאפשר לילד לממש את עצמו. לם חשב ששלושת ההגיונות החינוכיים הללו נובעים משלושת הגורמים שהחינוך משרת - חברה, תרבות ויחיד ("החינוך הוא משרתם של שלושה אדונים"), ולכן שלושתם מתארים לא רק את החינוך הקיים אלא גם כל חינוך שיבוא: כל היגיון חינוכי שיופיע בעתיד יילכד בהכרח בסכמה של ההגיונות - יגלם היגיון אחד או יותר. מבחינה זו גם לם נטה למהותנות. שלושת ה"חינוכים" שהוא תיאר וניתח אינם תופעות חברתיות מקריות, ולפיכך תמיד יוכל "לקרות" חינוך נוסף, אלא הם מתחייבים אפריורית משלושת אופני הקיום האנושי - החברתי, התרבותי והאישי.

אני סבור שיש לאמץ גישה קונטינגנטית יותר, גישה הנותנת עדיפות לקיום המקרי: החינוך הוא מה שבני אדם עושים כאשר הם מחנכים, כלומר מנסים לעצב בשיטתיות בני אדם אחרים, בדרך כלל צעירים, לאור דימוי אידאלי של "האדם המחונך" (או כנהוג בעברית - "הבוגר הרצוי").